

DOI

УДК 94.061.27Масарик(437.311)"199"

Спогади Ярослава Опата про відновлення діяльності Інституту

Т. Г. Масарика у Празі

Олександр Кравчук

кандидат історичних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вулиця Острозького 32, Вінниця, Україна, 21001, ol-kravchuk@i.ua, <https://orcid.org/0000-0003-3504-5041>

Метою статті є аналіз спогадів чеського історика Ярослава Опата «З часу війн і хаосу у Європі. Спогади та роздуми» про відновлення діяльності Інституту Т. Г. Масарика. Він був заснований 23 липня 1932 р. Однак, політичні події кінця 1930-х рр., встановлення Протекторату Богемія і Моравія унеможливили налагодження функціонування установи, діяльність якої у 1940 р. була припинена. Після короткого періоду відновлення інституту по завершенню Другої світової війни, 25 січня 1954 р. керівництво Комуністичної партії Чехословаччини з ідеологічних причин його ліквідувало. Передумовою відновлення діяльності цього закладу стали політичні події кінця 1980-х рр., внаслідок яких у Чехо-Словаччина встановлено демократичний лад, що уможливило об'єктивне дослідження власної історії та видатних постатей минулого. У березні 1990 р. другим директором Інституту Т. Г. Масарика став Я. Опат і фактично відновив його діяльність. Я. Опат – один із провідних дослідників у постсоціалістичній Чехії життя і діяльності першого президента Чехословацької республіки Т. Г. Масарика. У спогадах Я. Опата у контексті демократичних змін в Чехо-Словаччині наприкінці 1980-на початку 1990-х рр. показано обставини відновлення Інституту Т. Г. Масарика (1990 р.) та головні напрямки його діяльності, зокрема, організація наукових форумів. Також у спогадах представлено роздуми Я. Опата про історичне значення політичної діяльності першого президента Чехословаччини. Сенсом спадку міжвоєнної

ЧСР Я. Опат вважав свободу і демократію як позачасові цінності, важливі для розвитку кожного суспільства. Зауважено, що спогади Я. Опата про відновлення діяльності Інституту Т. Г. Масарика у 1990 р. є важливим джерелом вивчення розвитку історичної науки в постсоціалістичній Чехії та дослідження постаті першого президента Чехословацької республіки.

Ключові слова: Я. Опат, Т. Масарик, Інститут Т. Г. Масарика, Чехословацька республіка, Чеська Республіка.

Memoirs of Yaroslav Opat on the resumption of the T. G. Masaryk Institute in Prague

Oleksandr Kravchuk

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubinskyi State Pedagogical University, Ostroz'kogo street, 32, Vinnytsia, Ukraine, 21001, ol-kravchuk@i.ua, <https://orcid.org/0000-0003-3504-5041>

The aim of the article is to analyze the memoirs of the Czech historian Jaroslav Opat «Since the time of wars and chaos in Europe. Memories and Reflections» about the resumption of the activity of the T. G. Masaryk Institute. It was founded on July 23, 1932. However, the political events of the late 1930s, the establishment of the Protectorate of Bohemia and Moravia made it impossible to establish the functioning of the institution, whose activities were suspended in 1940. After a short period of restoration of the institute after the end of the Second World War, on January 25, 1954, the leadership of the Communist Party of Czechoslovakia liquidated it for ideological reasons. The resumption of this institution was preceded by the political events of the late 1980s, as a result of which a democratic system was established in Czechoslovakia, which enabled an objective study of its own history and prominent figures of the past. In March 1990, J. Opat became the second director of the T. G. Masaryk Institute and actually resumed its activities. J. Opat is one of the leading researchers in the post-socialist Czech Republic of the life and work of the

first president of the Czechoslovak Republic T. G. Masaryk. Opat's memoirs in the context of democratic changes in Czechoslovakia in the late 1980s and early 1990s show the circumstances of the restoration of the T. G. Masaryk Institute (1990) and the main directions of its activity, in particular, the organization of scientific forums. In general, the resumption of this institution took place against the background of profound changes not only in the political and economic but also in the spiritual sphere, a radical reassessment of values, accompanied by growing public interest in history and prominent figures of the country's past. Opat's reflections on the historical significance of the political activity of the first president of Czechoslovakia are also presented in the memoirs. J. Opat considered freedom and democracy to be the meaning of the legacy of interwar Czechoslovakia as timeless values important for the development of every society. It is noted that Opat's memoirs about the resumption of the T. G. Masaryk Institute in 1990 are an important source for studying the development of historical science in the post-socialist Czech Republic and studying the figure of the first president of the Czechoslovak Republic.

Key words: J. Opat, T. G. Masaryk, the T. G. Masaryk Institute, Czechoslovak Republic, Czech Republic.

До важливих напрямків історії науки про минуле належить дослідження діяльності наукових установ. У 1990-ті рр. розгорнув свою діяльність Інститут Т. Г. Масарика, що за висновком Л. Зашкільняка «перетворився на провідний центр розвитку історико-теоретичної думки» у сучасній Чехії (Zashkilnyak 2007, 255). Безумовно, що серед пріоритетів досліджень науковців цієї установи – вивчення життя і діяльності Т. Г. Масарика, який у постсоціалістичній Чехії посів належне йому почесне місце в історії. У згаданому інституті з квітня 1991 р. працювало 5 осіб, а наприкінці наступного року – вже 13 (Zumr 2002, 35–36). Згодом їх чисельність збільшилася. Прикметно, що у цей час в Чеській Республіці налічувалося приблизно 700 фахових науковців-істориків (Vorachek 2003, 297). Серед дослідників постаті першого президента ЧСР виділяється постать Ярослава Опата – другого директора Інституту Т. Г. Масарика, під

керівництвом якого фактично відновлена діяльність установи. При цьому зауважимо, що саме Я. Опат став одним із провідних фахівців із дослідження творчої спадщини першого президента ЧСР (Bagriy, 100), зокрема, автором монографії – «Путівник життям і справою Т. Г. Масарика. Чеське питання вчора і сьогодні» («Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes») (2003) (Opat 2003).

Серед останніх праць Я. Опата – спогади «Z času válek a chaosu v Evropě. Vzpomínky a úvahy» («З часу війн і хаосу у Європі. Спогади та роздуми») (2014 р.) (Opat 2014.). У семи розділах («Молоді роки», «Член КПЧ», «Повернення до історії», «У шістдесят восьмому», «Знову пролетарієм», «Друге повернення до історії», «Суперечки про історію»), Я. Опат розповідав про свою родину та вплив різних світових подій на власне життя, зокрема, у контексті професійної реалізації. У двох останніх розділах висвітлено події, пов'язані із відновленням діяльності Інституту Т. Г. Масарика, аналіз яких є метою даної статті.

В історичній науці зазначена тема не досліджувалася. Лише окремі її аспекти згадуються у контексті праць з розвитку чеської історичної науки у 1990-х рр. (Т. Багрій (Bagriy 2012.), Л. Зашкільняк (Zashkilnyak 2007.), Й. Зумр (Zumr 2002.), Я. Зоухар (Zouhar 2018.), Р. Постоловський (Postolovs'kuj 2001), О. Пеленська (Pelens'ka 2019., с. 90–91), Й. Томеш (Tomeš) та інші).

Історія Інституту Т. Г. Масарика сягає часів Першої Чехословацької республіки. 23 липня 1932 р. президент ЧСР підписав грамоту про його заснування. Ця установа створювалася як фонд для підтримки досліджень у сферах наукових інтересів самого Т. Г. Масарика, видання творів, надання матеріалів для використання у навчальному процесу. Перший президент ЧСР забезпечив цю інституцію цінними паперами вартістю приблизно 10 млн. крон, передав інституту власну бібліотекою, архів, предмети для проєктованого музею (Opat 2003, 459–460; Pelens'ka 2019, 90). Однак, політичні події кінця 1930-х рр., німецька окупація країни унеможливили налагодження функціонування установи, діяльність якої у 1940 р. була припинена (Opat 2014,

367). Після короткого періоду відновлення інституту по завершенню Другої світової війни, 25 січня 1954 р. керівництво Комуністичної партії Чехословаччини з ідеологічних причин його ліквідувало (Zumr 2002, 27). Негативне значення мав поділ фондів інституту між різними науковими установами. Як зауважував Я. Опат, «У свідомості людей мали бути грубо зневажені роки першої республіки» (Opat 2008, 79). Але суттєвого успіху у цьому досягнуто не було. У чеському суспільстві особистість Т. Г. Масарика залишалася символом модерної демократичної державності (Kravchuk 2013, 651), а «його ідеї продовжували формувати проєвропейську ідентичність затисненої в 1939–1989 рр. між двома тоталітарними режимами Чехії (і Словаччини)» (Kravchuk, 2013, 56).

Прикметно, що під час «оксамитової революції» 1989 р. у Празі з'явилися невеликі плакати із зображенням на тлі Граду Т. Г. Масарика і В. Гавела, тогочасного лідера політичних змін і майбутнього президента держави, які простягували один одному руки. Напис плакату проголошував: «Епохи різні – ідея та сама» (Kornilov 1990). Йшлося про зголошення чеських політиків до традицій демократії міжвоєнного періоду. Невипадково, одним із перших управлінських рішень президента В. Гавела у січні 1990 р. стало відновлення Інституту Т. Г. Масарика. Загалом, ця подія відбувалася в умовах відновлення демократичної держави, що поголосила своє повернення до Європи (Zouhar 2018, 651).

Першим директором Інституту Т. Г. Масарика В. Гавел призначив історика К. Кучеру. Він був головою «Масарикового товариства», заснованого 6 березня 1988 р. (Tomeš 94). У програмній промові на перших громадських зборах товариства 20 грудня 1989 р. К. Кучера наголошував на необхідності відновлення Інституту Т. Г. Масарика, без чого немислиме вивчення справи першого президента та досягнення цілей, визначених ще 1932 р. у грамоті про заснування цієї установи (Opat 2014, 317). Серед важливих конкретних завдань йшлося про реституцію архіву і бібліотеки Т. Г. Масарика, зведення для

інституту окремої будівлі та заснування належного музею першого президента (Zumr 2002, s. 35).

Після смерті К. Кучери, на його посаду 9 березня 1990 р. В. Гавел призначив Я. Опата (Tomeš, 101). Перед своїм призначенням Я. Опат вагався, відчував свою непідготовленість. Однак, за наполяганням колег по «Масариковому товариству», зокрема, Анни Масарикової – онуки першого президента, погодився. Він вважав важливим чинником підтримки його кандидатури на посаду директора інституту авторство монографії «Філософ і політик Т. Г. Масарик 1882–1893» (Opat 2014, 319).

Я. Опат (11.04.1924 – 4.07.2015) народився у містечку Войнув Местец. Після завершення навчання у школі, оволодів столярною справою, якою займався до 1945 р. Далі навчався у Празі в Центральній школі житлової промисловості, Вищій політичній та соціальній школі. Після служби в армії, у 1953–1961 рр. – викладав історію робітничого руху і Комуністичної партії Чехословаччини у Вищій школі при Центральному комітеті Комуністичної партії Чехословаччини. У 1961 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (Jaroslav Opat).

Після виключення з КПЧ у 1961 р. за звинуваченням у приналежності до «проюгославської» групи К. Лукаша, працював гірником на уранових шахтах Лешетіце (Opat 2014, 93–97, 106, 107, 120). У 1964 р. отримав можливість працювати в Інституті історії Східної Європи Чехословацької академії наук.

У часи «нормалізації», а саме у 1970–1978 рр. знову був позбавлений можливості офіційно займатися наукою, змінив декілька робітничих професій. При цьому Я. Опат продовжував цікавитися історією та займав чітку громадянську позицію, став одним із підписантів «Хартії-77» (Opat 2014, s. 380). У цей період в Чехо-Словаччині фактично виникло дві наукові спільноти: керована (підцензурна) і неорганізована, вільна. Одним із представників другої з них, «незалежної історіографії», що була суттєвим явищем у формуванні антитоталітарного руху, став Я. Опат, який зосередився на вивченні життя і діяльності Т. Г. Масарика (Postolovs'kuj 2001, 259).

У своїх спогадах Я. Опат показував сприйняття постаті Т. Г. Масарика у роки «нормалізації». Після серпня 1968 р. тематика, пов'язана з Т. Г. Масариком вважалася «контрреволюційною» (Опат 2014, 288). Ідеологи представляли Т. Г. Масарика як представника протинародної буржуазії, ворога соціалізму, марксизму-ленінізму і тому подібне (Опат 2014, 291). Також автор розповів про виставку «Доба Карла IV» в Празькому Граді (1978 р.), присвячену різним періодам історії цієї резиденції правителів та керівників Чехії, але без згадки першого президента ЧСР. Я. Опат пов'язав це зі «спробою стерти з пам'яті нації ім'я засновника держави» (Опат 2014, 362). Крім того, Я. Опат згадував «гнітючо антимасариківський» твір працівника апарату ЦК КПЧ, міністра внутрішніх справ Чехо-Словащини Я. Обзіни «Ленінське поняття політики і критика «гуманної демократії» (1981 р.), опублікований видавництвом Чехословацької академії наук (Опат 2014, s. 363).

Я. Опат підкреслював: «Пізнання життя і справи Т. Г. Масарика, його інтелектуальних і етичних якостей посилювало мою волю мислити і діяти вільно і в умовах післясерпневої [1968 року] несвободи; шукати з неї вихід» (Опат 2014, 368).

Свою першу працю про президента під назвою «ТІМ – декілька рис з його життя» Я. Опат помістив під псевдонімом J. Нора у збірнику «Т. Г. Масарик і наша сучасність 1980», що вийшов у самвидаві (Опат 2014, 363, 365). У цьому ж збірнику увагу Я. Опата привернула стаття Й. Зумра «Долі Інституту Т. Г. Масарика» (Опат 2014, 367).

Наслідком інтенсивного вивчення Я. Опатом життя і діяльності першого чехословацького президента стала монографія, що побачила світ у самвидаві в 1985 р. – «Т. Г. Масарик в Чехії у вісімдесятих роках (1882–1891 рр.)», а в 1987 і 1990 рр. була у розширеному вигляді перевидана емігрантським та празьким видавництвами (Опат 2014, 537, 539).

У лютому 1990 – квітні 1991 рр. Я. Опат працював в Інституті історії Центральної та Східної Європи Чехословацької академії наук (Jaroslav Opat). Він продовжив активно досліджувати та популяризувати діяльність Т. Г.

Масарика шляхом участі у різних наукових форумах, публікації статей про першого президента (Томеš, 100–102). Також Я. Опат на дискусійних форумах у грудні 1991 р. критикував авторів праці «Чехи в історії нової доби (Спроба дзеркала)» М. Отагала, Р. Пітгарта і П. Пржігоди за, на його думку, необ'єктивне висвітлення історії ЧСР та поглядів Т. Г. Масарика (Опат 2014, s. 384–385). Я. Опат підкреслював, що «Т. Г. Масарик залишається у новітній чеській, чехословацькій, європейській і світовій історії особистістю виразно винятковою. Зафіксований як філософ, у своїй політиці демократ-гуманіст, засновник і творець мультинаціональної демократичної держави» (Опат 2014, 408).

Я. Опат неодноразово наголошував на актуальності творчого і політичного спадку Т. Г. Масарика, підкреслював, що він виявляв моральне зацікавлення граничними ситуаціями людини-особистості в умовах різноманітних соціальних криз, відзначав рідкісне узгодження його педагогічної, політичної діяльності з діяльністю реформатора, революціонера і державника. Вчений вважав, що сучасність поглядів Т. Г. Масарика – мислителя полягає у розумінні кризи індустріального суспільства (Опат 1990, 420, 422).

Про актуальність спадку президента Я. Опат писав у вступі до видання «Т. Г. Масарик про більшовизм» (1990 р.). У ньому зауважувалося: « ... досвід з тоталітарними та напівтоталітарними системами, які нації світу в двадцятому столітті нагромадили та дорого за нього заплатили ... уможливорює нам оцінити цінності життя у свободі та демократії. Т. Г. Масарика називали філософом гуманності та демократії. Був ним всією своєю сутністю, все своє життя. І саме через цей свій глибоко філософськи і естетично закладений демократизм, багаторазово перевірений практикою життя, його можемо назвати сучасним мислителем. Як філософ гуманності і демократії Масарик може бути нам і в сьогоденні видатною особистістю для орієнтації. За передумови, що будемо прагнути добре пізнати його ідейний і моральний спадок, і зрозуміти, що залишимо його для заохочення у своїх власних вчинках» (Опат 2014, s. 318). У спогадах Я. Опат також наголошував, що і в сучасний час Т. Г. Масарик

залишається вчителем «для кожного, хто хоче жити і працювати у мирі, у свободі, в умовах активної демократії» (Опат 2014, s. 437).

Вчений наголошував на необхідності різнобічного комплексного дослідження діяльності Т. Г. Масарика, якого характеризував як філософа реалізму (Опат 2014, 408–422). Я. Опат підкреслював: «Про те як [він] сприймав проблеми свідчить весь його науково-літературний спадок. Суттєвою цінністю при цьому залишається і його незвичайне і активне, часто вкрай драматичне, життя. Тому розуміння мислення Масарика передбачає чутливе сприйняття всього його життя, не тільки життя науковця, педагога, письменника, але й життя громадського діяча, політика, засновника і будівничого держави у добі, в якій йому випало жити» (Опат 2014, 410).

Прикметно, що наприкінці спогадів Я. Опат наводить слова з промови Т. Г. Масарика до 10-річчя утворення ЧСР (1928 р.), які засвідчують принципи демократизму і реалізму у світогляді політика: «... рай на землі ніколи не буває готовим і завершеним, є у нас як добра воля, готовність до взаємних послуг, жага справедливості і, насамперед, любов, дієва любов до наших співгромадян і до всіх людей доброї волі» (Опат 2014, 505).

Вершиною політичної діяльності Т. Г. Масарика Я. Опат вважав його президентство у Чехословацькій республіці. У спогадах він повторює свою аргументацію цього висновку зі своєї доповіді «До суперечок про історичну роль президентства Масарика» на річних зборах «Масарикова товариства» у березні 1996 р.: «У мультинаціональній державі, у [Першій світовій] війні соціально, ідейно і морально надломленої Європи Масарик дієво протистояв не тільки найрізноманітнішим національно-шовіністичним, соціальним і іншим силам деморалізації та руйнування, але одночасно з тим поступово, демократичними засобами зосереджував навколо себе і своєї програми, у відносному спокої та мирі соціально, етнічно і культурно-політично різнорідні сили для розбудови сучасної, процвітаючої, всередині та відносно зовнішнього світу відкритої демократії! У межах загалом нової держави переважно заслугою Масарика почала народжуватися модель перспективного демократичного

розв'язання найбільш складних проблем багатонаціонального суспільства. У Європі затопленій зі всіх сторін, і в Чехословаччині, хвилею роз'ятреного війською націоналізму, це був прямо життєдайний процес далеко не тільки для новонародженої держави» (Опат 1999, s. 11; Опат 2014, 403–404).

Торкаючись питання історичного спадку Першої ЧСР, Я. Опат сформулював важливі узагальнення з її історії, зокрема: «1) Виникнення Чехословаччини було одним із виходів з катастрофи Першої світової війни. 2) У новій мультинаціональній державі в центрі Європи пощастило в історично короткий період закласти основи життєздатно відкритої демократії всередині та відносно зовнішнього світу. 3) Для знищення цієї демократії у вересні 1938 об'єдналися чотири європейські імперіалістичні світові держави. ... » (Опат 2014, 450). Сенс спадку Чехословаччини вчений вбачав у тому, щоб сучасники «прямували до свободи, до життя у мирі та витривалій праці для мультиетнічної, наднаціональної демократії! Сила і життєвість цього послання залишається своєю цінністю позачасовою!» (Опат 2014, s. 465).

Вчений оцінював Т. Г. Масарика як європейця, «який за своєю духовною сутністю ... в найкращому розумінні є громадянином світу» (Опат 1998, с. 9). Я. Опат наводить слова Т. Г. Масарика: «Сама [світова] війна з її наслідками зблизила людство: сьогодні воно є організованою одиницею ... І ця єдність організації усіх народів світу, усього людства, є початком нової епохи, в якій народи і все людство будуть свідомо продовжувати свій розвиток» (Опат 1998, с. 10).

При призначенні 9 березня 1990 р. на посаду очільника Інституту Т. Г. Масарика, президент В. Гавел обіцяв підтримку цій установі у пошуку будівлі та фінансуванні. Але впродовж місяця нічого не почало вирішуватися, про що Я. Опат повідомив у листі президенту 17 квітня 1990 р. (Zumr 2002, 32; Опат 2014, 319). Безрезультатним був візит 3 липня 1990 р. до Канцелярії президента республіки з цього приводу членів кураторію інституту Й. Зумра, К. Піхліка, Я. Опата (Опат 2014, 319). Згадував Я. Опат і про наступні відвідини членами кураторію цієї інституції 2 січня 1991 р., під час якого керівнику Канцелярії

президента республіки К. Шварценбергу було передано листа В. Гавелу, підписаний Й. Зумром, А. Масарик, К. Піхліком, В. Урфусом (Opat 2014, 319–320). У листі висловлювалося прохання про створення умов для діяльності інституту. Тоді ж Я. Опат передав власного листа президенту. Працю по відновленню Інституту Т. Г. Масарика Я. Опат назвав сізіфовсько-донкіхотівським починанням, наголошував на неможливості виконання своїх обов'язків без належної підтримки (Opat 2014, s. 319). У спогадах результатів цієї зустрічі він не торкався. Відомо, що її наслідком став початок фінансування установи (Zumr 2002, 33–34).

Я. Опат не згадував про подальші конкретні проблеми у становленні інституту і спроби їх розв'язання. Автор рекомендував читачам ознайомитися із працею Й. Зумра «Історія Інституту Т. Г. Масарика» (2012 р.). Із іншого нарису Й. Зумра, довідуємося про меморандум голові федерального уряду М. Чалфі 29 квітня 1991 р., церемонію офіційного урочистого початку діяльності інституту 10 вересня 1991 р. у Лобковіцькому палаці в Граді за присутності В. Гавела, підтримку діяльності інституту з боку голови федеральних зборів А. Дубчека на початку 1992 р. (Zumr 2002, 34, 35, 36) і, зрештою, включення 1 квітня 1995 р. установи до системи Академії наук Чеської Республіки під назвою Масариків інститут Академії Наук Чеської Республіки. Працівники інституту перейшли до нової установи, яку до кінця 1997 р. очолював Я. Опат (Zumr 2002, 38). На той час в інституті працювали відомі чеські історики, серед яких – Є. Броклова, В. Доубек, М. Кучера, С. Полак, Я. Рихлік.

Одночасно, 24 листопада 1994 р. кураторіум вирішив, що Інститут Т. Г. Масарика продовжуватиме існувати у статусі видавництва, а від 9 листопада 1998 р. – як загальне добродійне товариство (Zumr 2002, 39–40).

Я. Опат як директор наукового інституту брав участь у організації низки міжнародних наукових конференцій (Tomeš, 101). У спогадах згадуються такі з них: «Масарикова ідея чехословацької державності у світлі критики історії» (вересень 1992 р.), «Перша світова війна, сучасна демократія і Т. Г. Масарик» (вересень 1994 р.), «Сто років Масариківського чеського питання» (вересень 1995

р.), колоквиум «Т. Г. Масарик і ситуація в Чехії та в Моравії від кінця ХІХ ст. до німецької окупації Чехословаччини» (червень 1996 р.), «Т. Г. Масарик, Росія і Європа. Твір – Візія – Сучасність» (вересень 1997 р.) (Опат 2014, 443, 467–472, 485, 356, 478).

Принагідно відзначимо, що мемуарист згадує про свою участь і в інших конференціях: «Т. Г. Масарик і Нова Європа» (квітень 1998 р.), «Єдність Європи, творена з одного центру» (жовтень 1999 р.), «Т. Г. Масарик, ідея демократії та сучасне європейство» (березень 2000 р.), «Т. Г. Масарик: європейський інтелектуал в політиці» (квітень 2002 р.), «Місце Т. Г. Масарика в чехословацькій історії» (вересень 2007 р.), «Т. Г. Масарик і чеська державність» (вересень 2007 р.) (Опат 2014, 496, 498, 487, 449, 407).

У спогадах розповідається про співробітництво з вченими з ФРН – Г. Д. Зіммерманом і П. Герлінгхофом, США – І. Ковтуном і М. Поволним (Опат 2014, 353–361, 395–408). У контексті співпраці з двома останніми, Я. Опат розповів про свої дослідницькі поїздки в США (1 – 29 жовтня 1991 р., Вашингтон, Чікаго; 6 квітня – 8 травня 1997 р., Нью-Йорк, Вашингтон, Омаха, Чікаго, Ешплтон, Берклі) (Опат 2014, 400–401, 404–406).

Я. Опат також згадує про видання важливих історичних джерел, зокрема, книги «Р. В. Сетон-Уотсон і його відносини з чехами і словаками. Документи. 1906 – 1951.», презентація якої відбулася 17 вересня 1996 р. (10, 402).

Також у спогадах йдеться про історію публікації у 1995 р. щоденникових записів особистого архіваріуса президента у 1929–1936 рр. Анни Гашпарікової-Гракової «У Масариків» (Опат 2014, 437–440). Відомо, що саме Т. Г. Масарик порадив їй писати щоденник. Я. Опат згадав високу оцінку Я. Бочека змісту цього щоденника у газеті «Právo». Рецензент відзначав, що в книзі Т. Г. Масарик постає «як великий приклад і зразок демократа і європейця» і зауважив необхідність знати цей твір, «якщо хочемо виховати молодь до демократії, а не тільки до ринку» (Опат 2014, 439).

У своїх спогадах Я. Опат неодноразово посилається на зібрання «Творів Т. Г. Масарика», але окремо не розглядає цей напрямок діяльності очолюваного

ним інституту, що був одним із пріоритетних. Сучасний головний редактор цього видання І. Брабец зауважив, що це «найбільший проект зібраних творів після 1989 р.», який «створить базовий вихідний пункт для пояснення творчості Масарика» (Zpravodaj, 28).

Рішення про видання творів Т. Г. Масарика обсягом 40 томів кураторіум інституту ухвалив 22 лютого 1991 р. Я. Опат став одним із організаторів видання «Творів Т. Г. Масарика» як голова редакційної ради, сформував її колектив, до складу якого увійшли такі дослідники: І. Брабец (головний редактор), І. Ковтун, Й. Мацек, М. Отруба, О. Урбан, Й. Зумр, С. Полак, Ф. Каутман (Томеš, s. 101; Zumr 2002, 34–35).

У період, коли Інститут Т. Г. Масарика, а з 1995 р. – Масариків інститут Академії Наук Чеської Республіки, очолював Я. Опат, у серії «Твори Т. Г. Масарика» побачили світ такі видання: «Juvenilie» («Ювеналії») (1993), «Karel Havlíček» («Карел Гавлічек») (1996), «Cesta demokracie III» («Шлях демократії III») (1994), «Cesta demokracie IV» («Шлях демократії IV») (1997), «Rusko a Evropa» («Росія і Європа») (1996). Тритомник «Росія та Європа» Я. Опат у вересні 1997 р. в Ланах передав В. Гавелу (Opat 2014, 404, 524).

Також відновлено видання «Масариків збірник», в якому публікуються головні результати досліджень про першого президента Чехословаччини (Zouhar, 2018, 656). У 1994 і 1997 рр. вийшли восьмий і дев'ятий випуски видання.

Як настанову Я. Опата майбутнім дослідникам і громадянам Чеської Республіки можна вважати його слова: «Розуміти роль Масарика і Бенеша в історії передбачає орієнтуватися належним чином і в сучасному часі. Бажано чітко розуміти питання, звідки приходимо, чим і яким є сучасне покоління відмічене історією, які з цінностей реальної історії можуть чи мають бути підказкою при розв'язанні проблем сучасного світу» (Opat 2014, 447).

Загалом, спогади Я. Опата про відновлення діяльності Інституту Т. Г. Масарика у 1990 р. є важливим джерелом вивчення розвитку історичної

науки в постсоціалістичній Чехії та дослідження постаті першого президента Чехословацької республіки.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

Bagriy, T. M. 2012. Istorychna ches'ka ta slovac'ka nauka pro osobystist' prezydenta T. G. Masaryka ta chleniv jogo rodyny [Historical Czech and Slovak science about personality of President T. G. Masaryk and his family]. *Visnyk LNU im. T. Shevchenka*, № 21, (256), Ch. 2, s. 94–104. (In Ukrainian)

Багрій, Т. М. 2012. Історична чеська та словацька наука про особистість президента Т. Г. Масарика та членів його родини. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*, № 21 (256), Ч. 2, с. 94–104.

Jaroslav Opat. // <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/opat.html> (In Czech)

Kornilov, L. 1990. Idei Masaryka vo vremena Havela [Masaryk's ideas during Havel's time]. *Izvestiya*, № 67, 8 marta, s. 5. (In Russian).

Корнилов, Л. 1990. Идеи Масарика во времена Гавела. *Известия*, № 67, 8 марта, с. 5.

Kravchuk, O. 2013. Jevropejs'ka ideja Tomasha Masaryka [The european idea of Tomash Masaryk]. *Problemy slov'janoznavstva*, L'viv, Vyr. 62, s. 47–57.

Кравчук, О. 2013. Європейська ідея Томаша Масарика. *Проблеми слов'янознавства*, Львів, Вип. 62, с. 47–57.

Opat J. 1990. T. G. Masaryk – myslitel moderní [T. G. Masaryk – a Modern Thinker]. *Filosofický časopis*, Č. 4, s. 417–422. (In Czech).

Opat, J. 1998. T. G. Masaryk i nova Jevropa [T. G. Masaryk and the new Europe]. *T. G. Masaryk i nova Jevropa. Materialy Pershoji ukrajins'ko-ches'koji naukovo-teoretychnoji konferenciji «Masarykivs'ki chytannja» (m. Kyjiv, 7–8 kvitnja 1998 r.)*. К., s. 9–19. (In Ukrainian).

Опат, Я. 1998. Т. Г. Масарик і нова Європа. *Т. Г. Масарик і нова Європа. Матеріали Першої українсько-чеської науково-теоретичної конференції «Масариківські читання» (м. Київ, 7-8 квітня 1998 р.)*. К., с. 9–19.

Opat, J. 2008. T. G. Masaryka stopa v dějinách [T. G. Masaryk's trace in history]. In: T. G. Masaryk a česká státnost. Sbornik příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4–5. září 2007 v Brně. Praha: Ústav T. G. Masaryka, s. 71–79. (In Czech).

Opat, J. 1999. Evropan, světoobčan T. G. Masaryk [T. G. Masaryk – the European and world citizen]. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 100 s. (In Czech).

Opat, J. 2003. Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes [A guide to the life and work of T. G. Masaryk. The Czech question yesterday and today]. Praha, Ústav T. G. Masaryka, 536 s. (In Czech).

Opat, J. 2014. Z času válek a chaosu v Evropě. Vzpomínky a úvahy [Since the time of wars and chaos in Europe. Memories and Reflections]. Praha, Ústav T. G. Masaryka, 568 s. (In Czech).

Pelens'ka, O. 2019. Ukrajina poza Ukrajinou: Encyklopedychnyj slovnyk mystec'kogo, kul'turnogo i ghromads'kogo zhyttja ukrajins'koji emigraciji v mizhvojennij Chekhoslovachchyni (1919–1939) [Ukraine outside Ukraine: An encyclopedic dictionary of the artistic, cultural and social life of the Ukrainian emigration in interwar Czechoslovakia (1919–1939)]. Praha: Národní knihovna České republiky, 321 s. (In Ukrainian).

Пеленська, О. 2019. Україна поза Україною: Енциклопедичний словник мистецького, культурного і громадського життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1919–1939). Прага: Národní knihovna České republiky, 321 с.

Postolovs'kyj, R. M. 2001. Evoljucija chekhoslovacjkoji demokratiji ta jiji tradycij krizj pryzmu chesjkoji, slovacjkoji ta zarubizhnoji istorioghrafiji [The evolution of Czechoslovak democracy and its traditions through the prism of Czech, Slovak and foreign historiography]. *Visnyk Kyjivs'kogo instytutu «Slov'jans'kyj universytet»*, K., № 12, s. 256–268. (In Ukrainian).

Постоловський, Р. М. 2001. Еволюція чехословацької демократії та її традицій крізь призму чеської, словацької та зарубіжної історіографії. *Вісник Київського інституту «Слов'янський університет»*, К., № 12, с. 256–268.

Tomeš J. O správcích odkazu [About the inheritance administrators]. *Mám jen knihy a skripta, cenná práce životní. 70 let Masarykova ústavu. Studie a dokumenty*. Praha: Akcent, s. 69–105. (In Czech).

Vorachek, E. 2003. Czech historiography of Russian, Byelorussian and Ukrainian history after November 1989: difficulties and political context. *Naukovi praci istorychnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo Derzhavnogo Universytetu*. 2003. Vyp. XVI. s. 285–299. (In English).

Vorachek, E. 2003. Czech historiography of Russian, Byelorussian and Ukrainian history after November 1989: difficulties and political context. *Наукові праці історичного факультету Запорізького Державного Університету*, Вип. XVI, с. 285–299.

Zashkilnyak, L. 2007. Suchasna svitova istoriohrafii: posibnyk dlia studentiv istorychnykh spetsialnostei universytetiv [Modern world historiography: a guide for students of historical specialties of universities]. Lviv: PAIS, 312 s. (In Ukrainian).

Зашкільняк, Л. 2007. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів. Львів: ПАІС, 312 с.

Zouhar, J. 2018. Úvodem: Návraty T. G. Masarykovi [Introduction: Returns to T. G. Masaryk]. *Filosofický časopis*, Č. 5, s. 651–658. (In Czech).

Zpravodaj Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i. 2017 [Newsletter of the Masaryk Institute and Archives of the Czech Academy of Sciences of the Czech Republic]. Praha, 2018. 56 s. (In Czech).

Zumr, J. 2002. Historie Ústavu T. G. Masaryka [History of the T. G. Masaryk Institute]. In: *Mám jen knihy a skripta, cenná práce životní. 70 let Masarykova ústavu. Studie a dokumenty*. Praha: Akcent, s. 15–41. (In Czech).

Дата надходження статті у редакцію – 22.05.2021 р.